

- Shakespeare 1959 – *The London Shakespeare I–VI*, John Munro ed., London, Eyre & Spottiswoode, 1959.
- Shakespeare 1993 – William Shakespeare, *Hamlet dán királyfi tragédiája*, Ford. Eörsi István, Bp., Cserépfalvi, 1993.
- Shakespeare 1998 – *Shakespeare válogatott drámái Mészöly Dezső fordításában*, Bp., Európa Kiadó, 1998.
- Shakespeare 1999 – *5 Shakespeare dráma Eörsi István fordításában*, Bp., Palatinus, 1999.
- Shakespeare 2001 – *Shakespeare drámák: Nádasdy Ádám fordításai*, Bp., Magvető, 2001.
- Shakespeare 2002 – *Hamlet, Lear és a többiek. W. Shakespeare drámái Jánosbázy György fordításában*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002.
- Staud 1943 – Staud Géza, *A Hamlet Magyarországon*, Bp., Bibliográfiai Füzetek 7, 1943.
- Vargha–Koltai 2008 – Vargha Balázs–Koltai Tamás, *Vita Arany János Szentivánéji álom-fordításának átdolgozásáról* = Józán Ildikó (szerk.) *A műfordítás elveiről: Magyar fordításméleti szöveggyűjtemény*, Bp., Balassi Kiadó, 2008, 413–429.

HOVÁNYI MÁRTON

Mámoros kizökken(t)ések

Az irodalom és a kizökken(t) világ kapcsolatának értelmezése a fikció és a referencialitás sokat tárgyalt kérdései mellett felveti a tapasztalat és a nyelv (mesterségesen) szétválasztható világainak a vizsgálatát is. Másként fogalmazva a kizökken(t)és eseményének nyelvi és (látszólag) nem nyelvi érzékelése önálló kérdéseket is képes feltenni. Ehhez társulhat egyúttal annak a megelőző döntésnek a tisztázása is, hogy a kizökkenés eseménye célként vagy *elszenvedett állapot*ként értendő. Az alábbiakban elsősorban a kizökkenést célként meghatározó tapasztalatokról fogunk szólni, tehát az ember olyan szándékos határátlépéseiről, amelyek pillanatnyi vagy tartós állapotváltást eredményezve, a kizökkenőnek valamilyen vágyát teljesítik be vagy érdekét szolgálják.

Elsőként a tapasztalás elvont és általános leírását adjuk meg, ezt követően pedig a tanulmány ki fog térni a konkrét, kizökkenéshez vezető utak számbavételére egy lehetséges felosztás mentén. A felosztásban szerepeltetettek közül az alkohollal kapcsolatos kizökkenési metódust kiemelve térünk rá a par excellence nyelvi esemény megragadására, ami egyúttal át is vezet a szépirodalomról való gondolkodáshoz. A szépirodalmi vizsgálatok gyújtópontja a 20. századi magyar irodalom, ezen belül pedig Hajnóczy Péter életműve lesz, minden más példát ezen életmű körül fogunk elrendezni.

A kizökken(t)és mint tapasztalat

A kizökkenés eseménye vagy váratlanul megesik az emberrel, megszakítva a tér-és/vagy időérzékelés mindennapos rutinját, vagy belső indíttatásától kísérvé ön-maga tesz a kizökkenésért. Ugyan az eksztázis görög terminusát ritkán fordítják magyarra a kizökkenés/kizökkenés szóval, a két eseményt kifejező szavak jelentéstartományai nagyrészt metszetet alkotnak. A görögben a határozott, szilárd oda-

vagy megállás (στάσις) állapotából egy másik, hasonlóan szilárd odaállás állapotába való átlépést mondták ekstázisnak, a hangsúly tehát az *állapotok* változásán nyugodott. Ehhez képest a magyar *kizökken* mozzanatos ige a két állapot közötti *váltás* dinamikáját emeli ki. Ezért az ekstázist átélő személy állapot(váltás)át lehet ugyan kizökkenésként érteni, de ezzel azon nyomban megváltoztatjuk az érzékelés befogadásának vagy tapasztalatának értelmezési horizontját.¹ Az ekstázis és kizökkenés azonosítása tehát kudarcra ítélt vállalkozás, cserébe alkalmas kiegészítői lehetnek egymásnak, ha időbeli folyamatként tekintünk a kizökkenésre. Ekkor Arnold van Gennep határátlépést vizsgáló, klasszikus felosztásának két egymást követő stádiumát alkalmasint behelyettesíthetjük a kizökkenés (liminális) és az ekstázis (posztliminális) fogalmaival.² Ezeket előzi meg az ekstatikus élményre való vágyakozás (preliminális) szakasza, amely a készítetést olyan tágan értett rítussal egyesíti, amely képes előidézni a kizökkenés mozzanatát.

Eszerint tehát a kizökken(t)és mint esemény a vágyakozás (1), a kizökkenés mint pillanatszerű történés (2) és az ekstázis (3) fázisaiból épül fel. Mindez kiegészítendő két további jellemzővel, mindkettő a harmadik, ekstatikus fázisnál jelentkezik. Ennek a fázisnak velejárója a gyönyörűség- vagy a fájdalomérzet, nem egyszer e kettő elege. Azt, hogy a kizökken(t)és mint esemény során a gyönyör, a fájdalom vagy a kettő keveréke találja meg a folyamat részesét, két tényező határozza meg: az első, vágyakozó fázisában megjelenő rítus milyensége, valamint a harmadik, ekstatikus fázis irányultsága. Előbbire, leegyszerűsítve, a kizökkenéshez vezető eszköz milyenségét hozhatjuk példaként, utóbbira nehezebb egyetlen, érzékletes példát hozni. Az ekstatikus fázis irányulhat a Másikkal való (misztikus egyesülésre), a tapasztalhatatlan megtapasztalására, az inspirációra, a művészi ihletre, egy elvesztett harmónia megtalálására vagy éppen egy nyomasztó kötöttség vagy korlát felbontására, az elfojtott indulatok megélésére. Olvasva Heidegger korai előadásait – az *autentikus létet* előkészítő gondolatai kapcsán – az ekstatikus irányultság szintén eszünkbe juthat, amely éppen a halál tudatosítása mellett is, sőt éppen ez által képes saját inautentikus létét meghaladni.³ Ezek az irányultságok és a vágyakozó fázis rítusai kölcsönhatásban állnak egymással. Semmiképpen sem esetleges, ahogy a kizökkenés eszközt választja az ekstatikus cél, és fordítva, célját alakítja az eszköz. Ezek együttesen hangolják az ekstázisban átélt gyönyört, fájdalmat vagy ezek ötvözetét.

Ugyanennek a kizökken(t)ésnek mint eseménynek az elemei torzulhatnak, ha maga a folyamat az ismétlés révén addikcióvá válik. A vágyakozó fázis készítetése szükségletté, a rítus kényszeres szokássá válhat. Az eredeti ekstatikus fázisban jelentkező irányultság helyét egyre többször a korábbi fázisok elemei foglalják el. Ezért eleinte a második fázis kizökkenési mozzanatára, később már az első fázisbeli rítus elvégzésére redukálódhat a torzult folyamat irányultsága, amely ebből fakadóan egyre jobban elvételi eredeti, ekstatikus irányultságát. Ez a céltévesztés fokozza a circulus vitiosus, az egyre hiábavalóbb ismétlésben a hiány növekedését tapasztalja, ezért gyakorítja a rítus elvégzését.

Mindezt *A halál kilovagolt Perzsiából* című Hajnóczy-regény példáján keresztül szemléltethetjük. A narrátor már a regény első bekezdéseiben világossá teszi, hogy az idősebb, férfiként aposztrofált hős írói válságban szenved.⁴ Hamar világossá vá-

lik, hogy az alkoholfüggőség legalább annyira motiválja a férfit, mint az inspiráció reménye. Az írói ihlet felelhet meg az eksztatikus fázis eredeti irányultságának, a kizökkenési mozzanat a részegség állapota, amely azonban a függőség miatt már az első pohártól megindul.⁵ A késztetés emlékét őrzi a már korábban elkészült, majdnem háromszáz oldalnyi gépirat, a munka folytatásához azonban legalább a rítusok megkezdésére van szüksége a férfinak, ami a késztetések kényszerességgé torzult változataként olvasható. A delíriumos állapotban érkező látomások a részegség mámorát és a halálfélelem gyötrelmét ötvözve elérik ugyan a képalkotás ihletett állapotát, hiszen ezek a képek szöveggént jelennek meg az olvasó szeme előtt, azonban csak azon az áron, ha a férfi kiteszi magát a halál és a pusztulás biztos lehetőségének.⁶ Írói identitása, amely az alkoholizmus mellett egyedül maradhatott talpon, az évek alatt csak így születhet meg és csak így szólíthatja magát ki az inautentikus létből: önpusztítása által.

A kizökken(t)és lehetséges modellje

Milyen utakon juthatunk el a kizökken(t)és eseményszerű megtapasztalásához? Vagy másként megfogalmazva, milyen rítusok és késztetések bírnak modellértékkel, ha célként az eksztatikus irányultságok valamelyike lebeg az ember szeme előtt? Mielőtt a választ egy lehetséges kategorizáció mentén megkezdénénk, érdemes rögzíteni azt, ami közös tapasztalata ezeknek az egymástól eltérő kizökkenési utaknak: ez pedig az idő és a tér megváltozott tapasztalása. Az a kizökkenés, amely a köznapi valóság és az inautentikus lét *tereit* a kizökken(t)és után képes szimbolikusnak, a mindennapiságtól elválasztottnak vagy az autentikus létre mutatónak érzékelni, hiteles tanúsítója annak, hogy a valamiként értett térbeli valóság – beleértve az ember saját térbeli kiterjedését, azaz tulajdon testét is – bármilyen modell jellemezze is, képes megmaradni minden kizökken(t)ési esemény közös pontjának. Ehhez hasonlóan az *idő* megváltozott érzékelése is közös pont. A kizökken(t)és eseményét mindig jellemzi az idő egyediként, kitüntettként való érzékelése, sőt a megszokott időfogalom legtöbb esetben rendkívüli felgyorsulás vagy éppen lelassulás által teljesen fel is függesztődik ezekben a helyzetekben. Így a megszokott, mindennapos időt (amit a görög κρῶνονnak mond) felváltja az eseményszerű, a pillanat ígézetébe vonó, alkalmas idő (amit a görög καιρόçként ismer). A térre utaló „ki” igekötő és a „zökken” ige időiséget is meghatározó szófaja egyértelműsíti, hogy a kizökkenés megtapasztalásakor tér és idő megváltozott érzékelése azáltal is válik intenzívvé, hogy az esemény átélője a kettőt együtt, mintegy egymásba fonódva éli át. Ez az egyszer átélt intenzitás a véletlenül megtalált utat is vonzóvá teheti, hiszen a világ és benne önmagam (képességeinek) új típusú jelenlétét élhetem át.

A kizökkenési modellek közül elsőként a vallási rítus eksztázistechikáját említhetjük meg. Az eksztatikus irányultság ebben az esetben a transzcendenssel való találkozás, valamilyen többleterő, -képesség vagy -tudás birtoklása. A hozzá vezető út a különböző szertartások dramatikus átélése, a papság részéről például szerepazonosulással írható le. A kizökken(t) állapotot szentnek tekinti, akár individuális, akár közösségi eseményről legyen szó. Ehhez képest a második modell szinte

kizárólag individuális formában működhet, ez az álom vagy álomszerű, például hipnotikus állapotban megélt kizökkenési út. A köznapiságtól a módosult tudatállapot felé tett lépés szinte kizárólag külső (gyógyszeres vagy emberi) beavatkozás által mehet végbe. Irányultsága pedig a tudatalatti tartalmak, a valóság-többlet birtoklása vagy a feszültségek hátrahagyása lehet. Harmadikként említhetjük az értelem olyan típusú felfüggesztését, amely az ébrenlét pillanataira is ki tudja terjeszteni az álom olykor szürreális valóságát. Ez a szélsőséges esetben az őrlétre torokolló metódus a tudatosan szabályozhatóbb szinten önmaga érzelmi felhergelésével juttatja el a kizökkenőt egy másik valóságérzékelésbe, ahol bizonyos érzelmi és ösztönszerű késztetései korlátok nélkül tombolhatnak. Jellegzetes rítusa a valóság beszűkült érzékelésének az ismétlés általi totálissá tágítása. A szexualitás-ban megélt kizökkenés adja a negyedik modellt. Az egyesülés testi és szellemi átélése eksztatikus irányultságában az önmeghaladást (például az utódnemzés által) és a magány felszámolását tűzi ki céljául még autoerotikus formájában is. A kizökkenés pillanatai fokozatokban jelennek meg, kitüntetett határpontként az orgazmusban egyesítve a kizökkenés és az eksztázis fázisait. Az ötödik modell a bódítószerek, a drog, az alkohol és dohánytermékek által előidézett mesterséges kizökkenéseket fogja egybe. Ezek a tudatmódosításra alkalmas szerek elsősorban azért érdekesek, mert közülük több is egyes kultúrákban megbecsült, akár gyógyításra vagy szakrális cselekmények végzésére is fenntartott szer, azonban egytől egyig képesek függőség kialakítására, és mint ilyenek, sokszor éppen a legitim/hasznos és illegitim/káros határmezsgye kitapinthatatlansága miatt nyelik el használójukat, aki általuk szeretne kitörni a ráció uralma alól.⁷ Hatodikként a művészeti alkotás és ezek befogadása említhető, amely korszakonként változó intenzitással válhatott társadalmi és egyéni szinten a kizökkenés tapasztalati terévé. Az önkifejezés, az önértelmezés, a széppel való találkozás eksztatikus irányultságai a műalkotás esztétikai befogadásának vagy poétikai megalkotásában válhat rituális útjává a kizökkenésnek. A művészetével nagymértékben rokon a *játék* eksztatikus irányultsága és ezért az általa megélt kizökkenési lehetőség is, amely a keretek alóli felszabadulás és a kreativitás megélésének lehet a helye.⁸ Ugyanakkor a győzelemtől megrészegülő játékos éppen az eredmény lázában égve válhat fokozatosan rabjává az ártalmatlannak hitt játéknak. A rabság tapasztalata pedig arra int, hogy a játék felsorolható önálló, nyolcadik modellként is. A felosztás kilencedik, záró tagjaként utalhatunk a fájdalom vagy szenvedés olyan tapasztalatára, amely az egészséges önszeretet normájához mérve részben a harmadik modellel mutat rokon vonásokat, szélsőséges esetben az öngyilkossági kísérletekig élezi a kizökkenés utáni vágyat. A határok feszegetésével a testi épség kockáztatása, hasonlóan a negyedik és nyolcadik modellhez, egyfajta önfelülmúlást, az én kiterjesztését, a valóság szorító kereteinek relativizálását célozza meg. Addiktív esetben az önpusztítás pszichés vagy fizikai lehetősége közvetlen veszélyt jelenthet a jellemzően egyéni, egyes szubkultúrákban csoportosan is gyakorolt kizökkenés alanyaira.

A felsorolt kilenc modell izolált elválasztása valószerűtlen. Ha tendenciáját tekintve bele is illik egy-egy kizökken(t)ési út valamelyik kategóriába, többnyire már kezdetben is van átfedés közöttük. Erre szolgálhat példaként az ókori kultikus prostitúció esete, amely már eleve a szexuális gyönyör által rugaszkodik el a vallá-

si tapasztalat felé, így párosítva az első és a negyedik modell kínálta lehetőségeket. Egy addiktív torzulás következtében pedig szinte kivétel nélkül metszi egymást legalább két, de inkább több modell is. Ez utóbbira a már megidézett regény is felhozható példaként. Hiszen az alkoholfogyasztás és az elvonás egyaránt olyan fájdalmakat okoz, amelyek pokollá teszik a férfi életét, a választása szükségszerűen két, szubjektíve ugyanúgy beláthatatlan rossz közötti választásként jelenik meg.⁹ Az öngyilkosság és a művészi teremtés pólusai között feszülő férfi nem véletlenül gondolkodik el a delíriumon kívül is azon, hogy megőrült-e.¹⁰ Az eszelőség jeleinek mérlegelése a harmadik modellt kapcsolja össze az eddig említett ötödik és kilencedik modellel.

A mámoros kizökken(t)és nyelvi eseménye

A kizökken(t)és eseményének általános leírása és konkrét kategorizációja után végre teret kell engedni a nyelv felől érkező kérdéseknek is. Michel Foucault *A szexualitás története* és *A bolondság története* című nagyszabású munkáiban jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a napnyugati civilizáció szembenézzen akár a szexualitás, akár az örület évszázados karanténba zártságával, ami legérzékletesebben abban nyilvánul meg, hogy mindkét esetben hiányzik az az adekvát nyelv, amely lehetővé tenné a szexualitásról és az örületről szóló gondolkodást. Megelőlegezve a most következő kifejtést, ezt az állítást kiterjeszhetőnek gondoljuk az említett kizökken(t)ési modellekre is. Ezt mi sem mutatja jobban, mint a fentebb olvasható sorok nyelvisége. A kilenc modellt felsoroló szövegegység az értekező nyelv esz-közeivel a leírás és az absztrakció rideg távolságtartásával éppen addig beszél egy-egy modellről, amíg azt felismerhetővé tettnek gondolta. Amint a felismerés lehetősége kontúrt adott egy-egy modellnek, elhagyta tárgyát a szöveg, és tovább lépett egy másik modellre. Ezt aligha kizárólag a tanulmány terjedelmi ökonómia-ja kényszerítette ki. Már önmagában a „modell” szó alkalmazása vagy a „szex” helyett „szexualitás” alakban elegánsan kiírt, (orvos)tudományos karakter is fel tudja mindezt mutatni. A szenvedélybetegségek körülírásai, az életet megfordító és kitöltő mámoros tapasztalatok érzelemmentessé desztillált lefestései kihívják a gyanút önmaguk ellen.

A terjedelmi és kompetenciabeli korlátok elismerése mellett elsősorban azért folytatjuk a nyelvi vizsgálódást az ötödik modell mámoros kizökkenéseire szűkítve az értelmezést, mert a továbbiakban ez szavatolhatja a már megkezdett, Hajnóczy Péter felé mutató értelmezések kifejtését. A leszűkített kérdés ennek alapján így tehető fel: milyen nyelv áll a rendelkezésünkre a szépirodalomban ahhoz, hogy az alkoholhoz vagy más bódítószerekhez kapcsolódó kizökkenségről beszéljünk? Máshova helyezze a hangsúlyt, a nyelv mit fed fel számunkra a mámoros kizökken(t)ések világából az irodalmat vizsgálva?

Ha az „alkohol” szót vagy származékait olvassuk, az arab eredetű szó idegenségét, importált jellegét kiegészíti az orvosi nyelv viszonymentes, steril nyelvi regiszterének a hatása. A szépirodalmi előfordulásakor emellett metonimikus gyűjtőnévként olvashatjuk. A két lehetőség egyszerre cseng ki József Attila *Alkohol* című versében. A vers teste nélkül a cím inkább az orvosi nyelv elemének tűnhet, ide-

genséget sugall. Azonban az első és ötödik szakaszokban már metonímiaként utal az alkoholos italok sokféle variációjára.¹¹ Ebben a versben is megjelenik az alkohol csábító-fenyegető alakként történő megszemélyesítése: „*Meglehet, hogy nem iszok többet, / hiába köszönget / sima, udvarias arccal az alkohol.*”¹² Az önálló személylé, negatív hössé növekedett alkohol metaforikusan a részegség kizökkent állapotának az elhatalmasodását vagy még többször ennek idült, az alkoholéhség révén szenvedélybetegséget teremtő formáját jelképezi. Ahogy az *Óda* esetében a szerelem a szeretett testet biológiai térképként teszi olvashatóvá, úgy az *Alkohol*-ban is a vers végére a testábrázolás új testolvasatot szül. A test fokozatosan az alkoholra éhes szervvé redukálódik, amit rendkívüli sűrítéssel a vers utolsó szakasza egybe olvashatóvá tesz az akaratgyengeséggel, a józanságot felváltó örület és öngyilkosság lehetőségével: „*De akarásom leölt hízóként haldokol / és agyam szúvas, megrecsegő fáján, / vén öngyilkos a padlás gerendáján, / kinyúló nyelvvel lóg az értelem.*”¹³

Hajnóczy esetében *A halál kilovagolt Perzsiából* lapjain az „üres” jelző hasonló módon emelkedik szimbolikus erőre. Ihlet híján először az írói terméketlenség jeleként olvashatunk az ürességről: „*Íme, a rettenetes üres, fehér papír, amire írnom kell, gondolta.*”¹⁴ Néhány bekezdéssel később újra feltűnik az „üres” jelző, ekkor már az ivás rituális kellékeihez társítva: „*Valóban érdekes, töltöttem az üres poharakba, hogy az iszákosság felőli vélekedéseket többnyire áthatja valami sajátos színezet, ami elnéző humorral telített leginkább, mintha a lerészegedés holmi csínytevés vagy kedélyes férfiszórakozás lenne, nem pedig kín, gyötrellem és rettegés, s ami talán a legfurcsább: ezt a kedélyeskedő hangvételt maguk az alkoholisták szítják és ápolják, akikből valami különös kielégülést vált ki a szenvedéseikre való aprólékos visszaemlékezés, miután szerencsésen elmúltak.*”¹⁵ Az üres poharak megtöltésének a rítusa szinte észrevétlenül ékelődik a mondatindító szavak és az alkoholizmusról szóló hosszas gondolatmenet közé. A cselekmény szintjén ez a rutinszerű mozdulat, a szöveg szintjén pedig ez a röviden beékelt mellékmondat teszi láthatóvá egyetlen mondat során az alkoholizmus egyik legfontosabb regénybeli paradoxonát: a férfi csak melleleg iszik, igaz kényszeresen, hogy elgondolkodhasson az ivás természetéről. A fehér papír üressége „rettenetesnek” mutatkozik az alkotni vágyó férfi előtt, ahogy a lerészegedés egyik jelzője az azonos szótövű „rettegés” lesz a most idézett részben. Az alkotás hiányjeléhez és a poharak rituális cselekvést kihívó ürességéhez így annak a remegő mozgásnak a képe társul, amely a két hangulatfestő szó etimológiai hátterét alkotja. A remegő mozgás a férfi testére, a kezében tartott poharában a folyadék remegésére, illetve a későbbi látomásokban a *delirium tremens*-re (azaz „remegő eszelősségre”) egyaránt utal. Ez teljesedik ki a regény szövegének a folytatásában: „*Megittam a bort, és éreztem, ahogy rohamos gyorsasággal ürül ki a sejtjeimből az életet fenntartó szesz, és percről percre rosszabbul lettem.*”¹⁶ A József Attilától idézett *Alkohol* című vers testképéhez hasonlóan, Hajnóczy hősnél is új testérzékelést kölcsönöz a részegség kizökkent állapota. A pohár kiürülését a test sejtjeinek a kiürülése követi. A test itt, szemben Hajnóczy *Véradó* című szövegének hősével, az éltető folyadék elnyelőjeként, mintegy lyukas pohárként kezd el funkcionálni. Így az üres papír és az üres poharak után a test és általa a halál felé tartó egész ember kiüresedésének lehetünk a szemtanúi. A mámoros kizökken(t)és ára ebben az esetben az élet elvesztésével fenyeget.

JEGYZETEK

1. Jól látható, hogy bár ideiglenesen el akartuk halasztani a kizökkenés nyelvi eseményszerűségének vizsgálatát, az már a meghatározás és a hasonlítás folyamatában a kifejtés rései között utat talált magának.
2. A rituális határátlépés elméletéhez, benne a preliminális, liminális és posztliminális szakaszok megkülönböztetésével, ld.: Arnold van Gennep, *Átmeneti rítusok*, ford. Vargyas Zoltán, Budapest, L'Harmattan; MTA Néprajzi Kutatóintézete; PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, 2007.
3. A korai (1920/21) freiburgi előadások anyaga, amely a *Lét és idő*höz vagy más, későbbi művekhez képest is elővételezi az autentikus lét heideggeri fogalmát, eminensen a keresztény parúziavárás állandó, saját halálhoz való előrefutásként megélt, készenléti állapotában látja megvalósítottnak az autentikus létet. Heidegger ezt a Thesszaloniki és Galata levél olvasásakor mutatja ki, amikor az akár módosult tudatként vagy még inkább létállapotként felmutatott virrasztó létet elemzi. Ezt a jelenséget „kizökkenett *Dasein*ként” is értelmezhetjük, ami egybecseng az általunk tárgyalt eksztatikus fázis irányultságával. Vö.: Martin Heidegger, *Einleitung in die Phänomenologie der Religion*, in Uő., *Phänomenologie des religiösen Lebens*, hrsg. Matthias Jung–Thomas Regehly–Claudius Strube, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann Verlag, 1995 (Gesamtausgabe 60), 93–105.
4. A következő kiadás lapszámaira fogok hivatkozni: Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, 7.
5. *I.m.*, 8.
6. *I.m.*, 117–121.
7. Az egyszerre gyógyító és mérgező szerek kérdését kimerítő alapossgal tárgyalja Jacques Derrida következő szövege: Jacques Derrida, *Platón patikája*, in *Disszemináció*, ford. Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998. 61–171.
8. A játékelméletek első, nagyhatású összefoglalását Huizinga adta meg. Johan Huizinga, *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játékelemeinek meghatározására*, ford. Máthé Klára, Univerzum Kiadó, Szeged, 1990.
9. Hajnóczy Péter, *i.m.*, 8; 10; 12; 24.
10. *I.m.*, 7; 11.
11. József Attila, *Alkohol*, in „*A magyar pimodán*”, szerk. Könczöl Csaba, Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság, Budapest, 1983 (Fantasztikus világ 2), 9.
12. Uo.
13. Uo.
14. Hajnóczy Péter, *i.m.*, 7.
15. *I.m.*, 8.
16. *I.m.*, 9.

FÖLDES GYÖRGYI

Aktivizmus és egyéni megváltás

KÁDÁR ERZSÉBET VERSEI A MÁBAN

Jelen előadásom egy nagyobb projekt része, terveim között szerepel ugyanis, hogy feldolgozzam a magyar avantgárd nőíróinak életművét – s most egy olyan szerzőnőről, Kádár Erzsébetről (Elisabeth Karr, Kádár-Karr Erzsébet) lesz szó, akinek a munkássága jórészt ismeretlen, különösen Magyarországon, ahol mindösszesen egy könyve jelent meg, az is már az ötvenes években. Holott a *Ma* szerzői köréhez – már amennyire ez egy nő számára adott lehetett – voltaképpen hozzátartozott: a tízes évek végén (1918–1919) négy megjelenéssel, hét verssel bekerül Újvári Erzsébet és Réti Irén mellett a *Tett* és a *Ma* női listájának első három befutója közé. Ez persze